

A diskurzus elfojtása: Az alt-right-hoz köthető rejtett internetes közösségek és a 2016. évi amerikai elnökválasztás

KISS SÁNDOR

földrajz-angol szakos tanár

ABSZTRAKT

Írásomban azzal foglalkozom, hogy a rejtett, alt-right-hoz köthető internetes csoportok hogyan manipulálták a közösségi médiafelületeket álhírekkel és mémekkel a 2016. évi amerikai elnökválasztási kampány során. Bemutatok néhány olyan médiafelületet és fórumot, ahol ezek a tartalmak megjelentek a kampány folyamán, a csoportok korábbi akcióinak anatómiáját, és ezekből következően megpróbálom igazolni azt a feltételezést, hogy tevékenységük koordinált, és módszereik fokozatosan váltak egyre kifinomultabbá.

KULCSSZAVAK: 4chan, Donald Trump, közösségi média, álhírek, alt-right, mémek

ABSTRACT

The Suppression of Discourse: The Hidden Internet Communities Related to the Alt-right and the US Presidential Elections of 2016

I examine the US presidential election of 2016 and how hidden groups related to the alt-right manipulated the social media with hoaxes and memes. I examine some of the media platforms and forums where these contents mainly appeared during the campaign and I also present the anatomy of the groups' previous actions, and from these I attempt to demonstrate that their efforts are coordinated and their methods have become more sophisticated in the recent years.

KEYWORDS: 4chan, Donald Trump, Social Media, Fake News, Alt-Right, Memes

Bevezetés, a vizsgálat tárgya és célja

A 2016. évi amerikai elnökválasztás sok szempontból újszerűnek volt tekinthető. Nemcsak a végeredmény váratlansága, és az általa kiváltott indulatok folytán, hanem az azt övező médiával kapcsolatos problémák és a választási eljárás tisztasága kapcsán felvetett megkérdőjelezhetősége miatt is.

Ami számunkra a legfontosabb újdonságot jelenti, az az, hogy a közösségi hálózatok és közösségi média használata már egyáltalán nem számít újszerűnek a kam-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Demokratikus választások*

pányban. Egyértelművé vált, hogy ezek használata elengedhetetlen és megkerülhetetlen, nemcsak a politikai üzenetek célba juttatása, hanem a választókkal való kétoldalú kommunikáció miatt is. A közösségi médiafelületek lehetővé tették a különböző választói csoportok egyszerűbb elérését és könnyebbé tették választási aktivitásuk befolyásolását is.

Azonban közösségi médiafelületeken, illetve az újmédia egyéb platformjain a hír-áramlás egyrészt sajátos technológia szerint zajlik, másrészt egyáltalán nem centralizált vagy ellenőrzött folyamat, ezért pozitív hatásai mellett ez jó táptalajt adott az olyan álhírek és mémek terjedésének, melyek az igazi hírek és a valós információk közlésének helyére léptek.

Ezek a tartalmak nem szándékoznak tényeket bemutatni, céljuk mindössze az egyes felhasználók szubjektív valóságérzetének befolyásolása. Írásomban megvizsgálom az újmédia egyes látható és rejtettebb felületeit, azok tartalommegosztási és működési elveit, valamint demonstrálni fogom, hogy a rejtettebb internetes fórumokon megjelent egy olyan jól körülírható közösség, amely a mémeket és a dezinformációkat szándékosan és koordináltan használva segítette Donald J. Trump megválasztását. A rejtett internetes csoportok vizsgálatával kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy azok vizsgálata zártságuk és anonim természetük miatt jelentős nehézségekbe ütközik. A csoportok munkájának és módszereinek felderítéséhez a legnagyobb segítséget a vonatkozó irodalmakon kívül a csoportok tagjai által megosztott beszélgetésekről készült képek és információk szolgáltatták.

Az újmédia platformjai és szerepe

Az újmédia kifejezés alatt a fogalmat szűken értelmezve a közösségi hálózatokat, a tartalommegosztó oldalakat, online fórumokat és azonnali üzenetküldő szolgáltatásokat értem. Itt és most elsősorban terjedelmi megfontolásból nem tekintem részének a netes újságokat, a nyomtatott sajtó online megjelenéseit, valamint a televíziós csatornák online tartalmait sem.

Az általam vizsgált újmédia egyik fő sajátossága, hogy az információk jellemzően nem megszűrve, egy központból áramlanak a felhasználók felé, hanem a felhasználók maguk terjesztik a különböző médiatartalmakat ismerősi körükben.

Az elmúlt években több kutatóintézet mérései is megerősítették, hogy a közösségi felületek egyre előkelőbb helyet foglalnak el az amerikaiak által látogatott hírforrások között. A 18–34 év közötti korosztály a közösségi médiafelületeket tekinti legfontosabb hírforrásának (Lichterman 2015). Ezzel érdekes ellentétben áll, hogy a Facebook továbbra sem tartja magát médiaszolgáltatónak. Véleményük szerint ők csupán platformszolgáltatást nyújtanak, melyen a médiatermékek megjelenhetnek, de ez nem szükségszerű (Ohlheiser 2016b).

Ahhoz, hogy a megosztási és terjedési metódus érthető legyen, meg kell ismerünk az újmédia azon felületeit, ahol az információk megosztásra kerülnek. Ezeket a

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Demokratikus választások*

felületeket „látható” és „rejtett” kategóriákba sorolom. A felosztás alapja az, hogy a kérdéses oldal mennyire, illetve hogyan jelenik meg a nyilvánosság számára. A látható felületek könnyen elérhetőek, használatuk egyszerű, nagy látogatottsággal rendelkeznek. Ezek azok az oldalak, amelyek az álhíreket és mémeket a szélesebb nyilvánosság elé tárják. A rejtett felület kifejezés alatt azt értem, hogy az ide tartozó oldalak, bár nyilvánosak, mégis eltűnnek a nagyközönség szeme elől és nem is törekednek a nagyobb népszerűsége vagy növekedésre. A továbbiakban a látható felületek közül a 9GAG-et és a Facebookot, a rejtett felületek közül a Hugelol-t, a Hiddenlol-t és a 4chan-t fogom vizsgálni.

A vizsgált felületek bemutatása

A 9GAG hongkongi eredetű weboldal a mémek nagy nyilvánosság előtti megjelenése szempontjából kulcsfontosságú. A SimilarWeb eredményei szerint ez a világ leglátogatottabb oldala a „Szórakoztatás – Humor” kategóriában (SimilarWeb 2017b). A 9GAG 2016 decemberében havi 245 millió oldalletöltést generált. Hogy az oldalletöltések száma mekkora nyilvános erőt képvisel, azt jól mutatja, hogy a *New York Times* online kiadása azonos időszakban 135 ezres oldalletöltést, a Reuters hírügynökség pedig 96,2 milliós oldalletöltést ért el (SimilarWeb 2017a, SimilarWeb 2017g, SimilarWeb 2017f).

A Facebook ma egyértelműen a létező legnagyobb közösségi médiafelület. A látható felületek közül ez a legszélesebb körben elterjedt. Oldalletöltéseinek száma 2016 decemberében 25,5 milliárd volt, ezzel a második leglátogatottabb oldallá vált a Google után (SimilarWeb 2017c).

A Hugelol megalakulásának előzménye az, hogy a 9GAG eredeti, keményvonalasabb felhasználói ráuntak az oldal öncenzúrájára, és emiatt egy saját oldal létrehozása mellett döntöttek (Encyclopedia Dramatica 2015). A domain 2016 decemberében 2,6 millió látogatót jegyzett (SimilarWeb 2017d).

A Hiddenlol eredetéről, adminisztrátorairól és működési elveiről jelenleg semmilyen információ nem áll rendelkezésünkre. A statisztikák alapján az elmúlt hónapban az oldalnak 3,9 millió látogatója volt (Similarweb 2017e). A Hiddenlol és a Hugelol között létezik valamilyen magasabb szintű kapcsolat. Erre utalnak bizonyos tartalmak az utóbbi oldalon, illetve az is, hogy a Hiddenlol szabályzatában a felhasználóknak kimondottan tiltják a Hugelol elleni kibertámadásokat, míg más oldalakkal szemben nincsenek ilyen megkötések.

A rejtett felületek közül az elmúlt néhány évben a 4chan kapta a legnagyobb hírerést, különböző akcióinak köszönhetően. Azonban számtalan hasonló fórum létezik, még ha ezek nem is tudják megközelíteni a 4chan látogatottságát. Az elnökválasztás kapcsán a média a korábbinál nagyobb figyelmet szentelt az alt-right politikai mozgalomnak, amelynek eredetét az ilyen rejtett fórumokban sejtik. Ez nem bizonyítható egyértelműen, mivel az alt-right maga is egy igen heterogén mozgalom, de

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Demokratikus választások

jelzésértékű, hogy az irányzat legnagyobb médiafelületének számító Breitbart egykori szerzője, Milo Yiannopoulos is a 4chan-hez és az 8chan-hez köti a mozgalom eredetét (Bokhari és Yiannopoulos 2016).

A látható felületek – A 9GAG és a Facebook

A 9GAG.com egy fórummal is rendelkező kép- és videomegosztó portál (Ren 2012). Működésének lényege, hogy a felhasználók nekik tetsző mémeket, képeket és videókat osztanak meg a felületen, azokat pedig a többi felhasználó azonnal értékelheti és megoszthatja. A 9GAG soha semmilyen hírközlési célt nem hirdetett. Elsődleges motivációja a szórakoztatás, illetve a 9GAG-es közösség kiszolgálása. A tartalmak rendkívül változatosak, az aranyos állatos képektől a mindennapi élet visszásságait kifigurázó posztokon át, a társadalmi jellegű és direkt politikai témákig szinte minden megtalálható. A 9GAG a legszélesebb körben elérhető tartalomszolgáltató és közösségi hálózatokhoz hasonlóan moderál. Erőszakos, szexuális tartalmak nem jelenhetnek meg, a beérkező posztokat adminisztrátorok szűrik, így a nagyközönség szeme elé nem kerülhet semmilyen, a cég irányelveivel ellentétes tartalom.

Az alábbi, a 9GAG-ról származó kép azonban azt bizonyítja, hogy a moderálás ellenére előfordulhatnak olyan tartalmak, amelyek politikai színezetűek, de nem rendelkeznek semmilyen valós háttérrel, és inkább az álhírek és összeesküvés-elméletek világába tartoznak.

1. ábra. Mémésített hír. (Forrás: 9GAG.com, 2017)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Demokratikus választások*

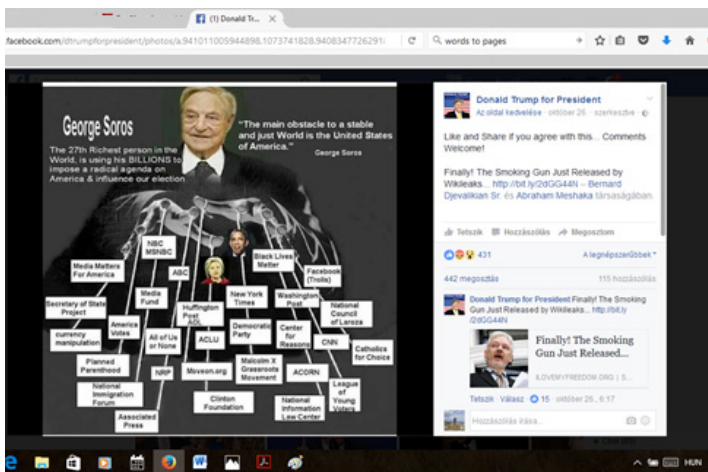
A fenti poszt a 9GAG főoldalára került fel 2016 októberében. A kép egy Seth Conrad Rich halálával kapcsolatos álhír, ami több álhírportálon, képmegosztón és a közösségi média legfontosabb platformjain is terjedt. Ezek a posztok, melyek szerint Seth Conrad Rich meggyilkolását Hillary Clintonék rendelték volna meg, Wiki Leaks-es szivárogtatások miatt 2016 júliusa óta terjednek, teljesen megalapozatlanul (LaCapria 2016). A kép az adminisztrátorok szerint megfelelt a 9GAG irányelveinek (Terms of Services, 9GAG 2017), így hamar felkerült a főoldalra.

A látható felületek között a Facebook szerepe bizonyos szempontból nézve hasonló a fentebb ábrázolthoz, azzal a különbséggel, hogy a Facebook news feedje forrása és egyben a célja is az információknak. A Facebook oldalán bejelentkezés után a news feed az első dolog, amivel találkozunk. Ezt böngészve értesülhetünk arról, hogy az ismerőseink miket csinálnak, milyen képeket, bejegyzéseket töltöttek fel, illetve az általunk kedvelt dolgok alapján a Facebook különböző tartalmakat és hirdetésekkel ajánl számunkra. Az, hogy itt milyen tartalom hova kerül, rendkívül fontos a Facebook számára, ugyanis minél inkább a felhasználó számára releváns információk vannak előtérben, annál nagyobb lesz a felhasználói aktivitás (Constine 2016). Az információkat szűrő ajánló algoritmus működése titkos, hatékonysága természetesen magát a Facebookot is érdekelte, ezért a cég azt is vizsgálta, hogy az információk mellett vajon az érzelmek is terjednek-e a közösségi hálózatokon keresztül. A vizsgálat arra az eredményre jutott, hogy a news feed algoritmusának megváltoztatásával a felhasználók érzelmvilága manipulálható (Kramer et al. 2014, Rushe 2014).

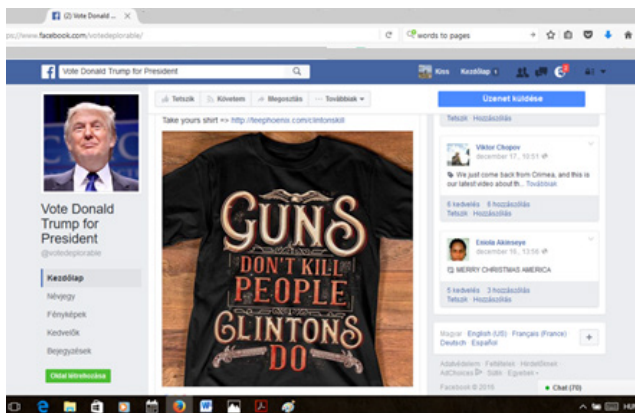
Kérdés, hogy hogyan zajlik a posztok moderálása és a hírtartalmak szűrése a Facebook esetében. A cég korábban embereket is alkalmazott a hírforrások és posztok kezelésére. 2016 májusában azzal vádolták meg őket, hogy moderátoraik politikailag elfogultak és elnyomják a személyes ízlésüknek nem megfelelő tartalmakat. A vád szerint a Facebook „liberális” adminisztrátorai elhallgatták bizonyos jobboldali lapok vagy szervezetek információit és tartalmait, így azok kisebb eséllyel kerültek a nagyközönség szeme elé (Titcomb 2016). Bár a Facebook minden vádat tagadott (Rushe 2014), 2016 augusztusában a teljes emberi adminisztrátorcsoportot elküldték, és munkájukat újabb algoritmusokkal helyettesítették (Walcutt 2016). Ennek az újításnak az lett a következménye, hogy az információk megjelenése kizárólag attól függött, hogy milyen értékeket vettek fel a Facebook algoritmusai. Ennek folytán a korábbinál is erősebben jelent meg az úgynevezett „echochamber” vagy visszhang-kamra jelenség, illetve az a kérdés, amit „redfeed, bluefeed” problémaként szoktak definiálni. A visszhang-kamra jelenség azt jelenti, hogy a közösségi médiafelületeken az álhírek, összeesküvés-elméletek és a világosan körülírható politikai nézetek szélsőséges csoportpolarizációhoz vezetnek. A megerősítési torzítás jelensége a pszichológiában eddig is ismert volt, azonban a közösségi médiák ezt új szempontból mutatják be, és hatását jelentősen kiszélesítik. A megerősítési torzítás azt jelenti, hogy az emberek inkább hajlamosak azoknak a forrásoknak hitelt adni, amelyek preconcepcióikat vagy hipotéziseiket alátámasztják (Quattrociocchi et al 2016). Sa-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Demokratikus választások

ját megfigyeléseim szerint azonban a felhasználók nemcsak politikai álláspontjuknak megfelelő ajánlásokat kapnak, hanem azok közül is egyre szélsőségebbeket. Mivel egy szélsőséges kijelentés jóval nagyobb sokkhatással bír, nagyobb aktivitásra késztet a közösségi felületeken. Ezt a Facebook algoritmusai érzékelik és tovább erősítik. Erre bizonyíték, hogy a Donald Trumpot támogató oldalak közül a második és harmadik legnagyobbikon (az első a hivatalos profil több mint 16 millió követővel) rövid keresés után ilyen és ehhez hasonló képeket találtam:

2. ábra. Soros György irányítja Hillary Clintont, Obamát, a CNN-t, a Black Lives Matter mozgalmat és számtalan más szervezetet (Forrás: Vote Donald Trump for President 2017)

3. ábra. Guns Don't Kill People, Clintons Do (Nem fegyverek, Clintonék ölnek embert)¹ (Forrás: Donald Trump for President 2017)

¹ Minden fordítás a szerző sajátja.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Demokratikus választások*

A fenti tartalmakban az a különleges, hogy nem az oldalak felhasználói töltötték fel őket, hanem azok adminisztrátorai – akik természetesen maguk is Facebook felhasználók. Így azok, akik követik a kérdéses oldalakat, mint „hivatalos” tartalommal találkoznak ezekkel az álhírekkel és összeesküvés-elméletekkel.

Ezáltal arra a következtetésre juthatunk, hogy az ismeretlen eredetű tartalmak öngerjesztő folyamatként terjednek. Egy szélsőséges kijelentés – például az, hogy Hillary Clinton gyilkosságokat rendelt meg – nagyon hamar eljuthat az összeesküvés-elméletek világából odáig, hogy egy online közösség identitás-narratívájának meghatározó eleme legyen. Mint azt a fenti 3. ábra mutatja, a Vote Donald Trump for President rajongói oldalon pólót is lehet rendelni “Guns Don’t Kill People, Clintons Do” felirattal.

A visszhang-kamrákkal kapcsolatos vizsgálatok politikai dimenzióját a *Wall Street Journal* vizsgálta meg a „redfeed, bluefeed” problémát feltáró kutatásában. Vizsgálatuk lényege, hogy azon felhasználók, akik a Facebookon az USA politikájával kapcsolatos posztokat olvastak és reagáltak rájuk, nagyon hamar a saját politikai visszhang-kamrájukban találták magukat. A kutatás bemutatja, hogy felhasználó számára a Facebook-viselkedésük és demográfiai csoportjuk alapján szűrve – kimondottan csak az egyik politikai oldal tartalmait jelenítette meg, míg az ellenoldali vélemények száma elhanyagolható volt. A vizsgálat alapján a különböző politikai beállítottságúnak kreált felhasználók számára csak a választott politikai ideológiának megfelelő cikkek jelentek meg. Ráadásul mindez együtt járt az ellenoldallal kapcsolatos álhírek terjesztésével, amelyek jellemzően a valóságnál sokkal rosszabb színben tüntették fel a másik oldal jelöltjét. Ugyanakkor viszont a kiválasztott oldal jelöltjével kapcsolatos igazi hírek, amelyek esetleg ütköztek volna a felhasználó visszhang-kamrájának saját narratívájával, egyszerűen el sem jutottak a felhasználóhoz (Keegan 2016).

A visszhang-kamra jelenség felveti a valódi és álhírek kapcsolatát is. Az eddigi egyetlen, hitelesnek tekinthető felmérést a Buzzfeed nevű oldal rendelte meg. Eszerint az amerikai választók 75%-a az álhíreknek bizonyuló tartalmakat hitelesnek találja, azonban a hivatalos hírforrások szalagcímeit csupán 83% találta megbízhatónak. Ebből következik, hogy a valódi hírek és az álhírek közösségi médiában való megjelenése között a felhasználók rendkívül kicsi eltérést találnak. A kutatás további eredménye még az, hogy a Trumpot támogató szavazótábor hajlamosabb hitelt adni az álhírforrásoknak, mint a Demokrata Párt szimpatizánsai. Az eredmények szerint a demokrata szavazók 58%-a ad hitelt az ilyen tartalmaknak, míg a republikánusoknál ez az arány 86% (Silverman és Singer-Vine 2016). Ez a mérés is bizonyítja, hogy valóban megjelent az az igazságon túli politika, amelyben a valóságértelmezés olyan szubjektív, hogy az események kapcsán mindegy, hogy azok megtörténtek-e vagy sem. Erre remek példát mutatnak Donald Trump azon kijelentései, amelyek Barack Obamát az ISIS alapítójaként festik le (The Post-Truth World 2016).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Demokratikus választások*

A fentiek tükrében úgy tűnik, hogy a visszhang-kamrák problémája bele van kódolva a közösségi oldalak működésébe. Ez kezdetben azért nem okozott problémát, mert az oldalak elsődleges funkciója a közösségi kapcsolattartás, valamint a szolgáltató cég számára célzott hirdetések megjelenítése volt. A rendelkezésünkre álló információk alapján úgy tűnik, hogy a látható és rejtett közösségek politikaformáló ereje az oldalak működtetőit is meglepte.

Ahogy azt fentebb már láthattuk, a közelmúlt trendjei azt mutatják, hogy a 18–34 év közötti korosztály jelentős része a közösségi médiát tekinti elsődleges hírforrásnak. Ezen platformok belső logikája azonban a megerősítési torzítás útján egy szélsőséges politikai-narrációs buborékot hoz létre (Lichterman 2015). Ez a 2016. évi amerikai elnökválasztás esetében döntően befolyásolta a felhasználók valóságérzetét, és minden bizonnyal szavazási hajlandóságát és politikai motivációját is. A közösségi médiák összefonódása szintén hozzájárul a mémek és álhírek terjedéséhez. A 9GAG-ről bármilyen képet, vagy tartalmat egy gombnyomás segítségével azonnal meg tudunk osztani Facebookon, twitteren, google+-on, pinteresten, illetve azonnal továbbküldhetjük az ismerőseinknek e-mailben. Ezáltal a fentebb bemutatott és azokhoz hasonló mémek sokkal gyorsabban terjednek, mint azt korábban feltételeztük. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy honnan kerülnek az álhírek és valóságot befolyásoló mémek az olyan látható felületekre, mint a Facebook vagy a 9GAG.

A rejtett felületek: Hugelol, Hiddenlol és 4chan

A mémek és a hoaxok eredeti forrását szinte lehetetlen azonosítani. A korábbi hasonló tartalmak vizsgálata azonban kimutatta, hogy ezek az internet „rejtett” felületeiről származnak (Dewey 2014a).

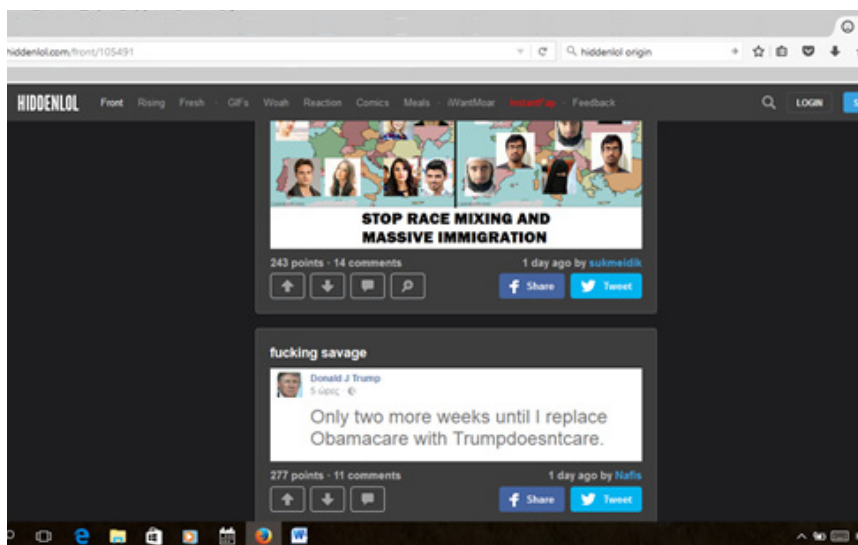
A Hugelol, Hiddenlol és 4chan portálok közül az első kettő a 9GAG-hez hasonló kép- és videomegosztó platform, ahol a posztok alatt hozzászólásra van lehetőség, míg a 4chan elsősorban anonim fórumként üzemel.

A Hugelol politikával foglalkozó posztjai kevéssé voltak szélsőségesek, viszont többségük Hillary Clinton ellen, vagy Donald Trump mellett foglalt állást. A felhasználókat Trump személye a mai napig megosztja. Tapasztalatom szerint kimondottan sok Trumpot kigurázó poszt is megjelent, ezek azonban minőségileg mások voltak, mint a Hillary Clintont támadó bejegyzések. Míg a Clintonnal foglalkozó posztok többsége összeesküvés-elméleteket terjesztett, addig a Trump-ellenes posztok az elnökjelölt médiaszereplésével és megjelenésével foglalkoztak.

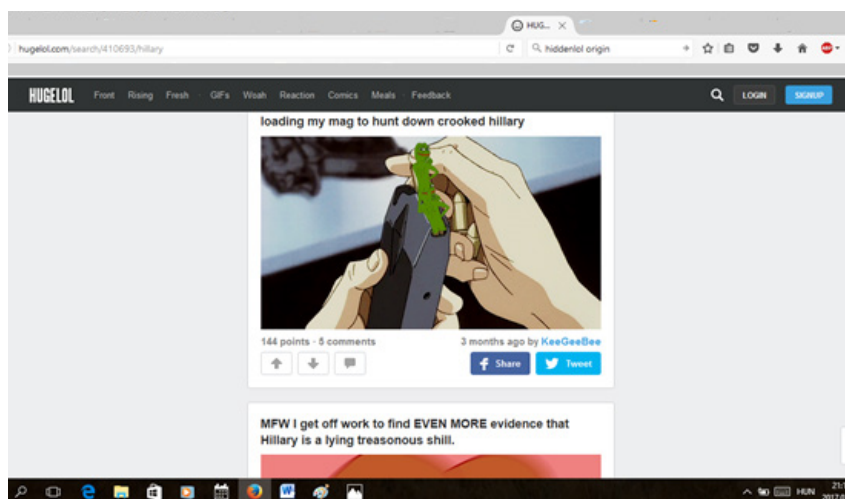
A Hugelol tartalom szempontjából sokkal megengedőbb, mint a 9GAG, de az adminisztrátorok az erőszakos és általuk túlzottan szélsőségesnek vélt tartalmakat eltávolítják. Az oldal ugyanakkor a 9GAG-hez hasonlóan semmilyen ellenőrzést nem végez, a megosztott információk valóságtartalma számukra is irreleváns (Rules of

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Demokratikus választások

Hugelol 2017). Az alábbi képek a Hugelol és a Hiddenlol oldalakról származnak. Láthatjuk, hogy stílusukban alapvetően nem különböznek a 9GAG-re, a Facebookra, illetve egyéb „látható” újmédia felületekre feljuttott tartalmaktól. Markáns különbséget mindössze az üzenetek tartalmában és szélsőségességük fokában találhatunk.

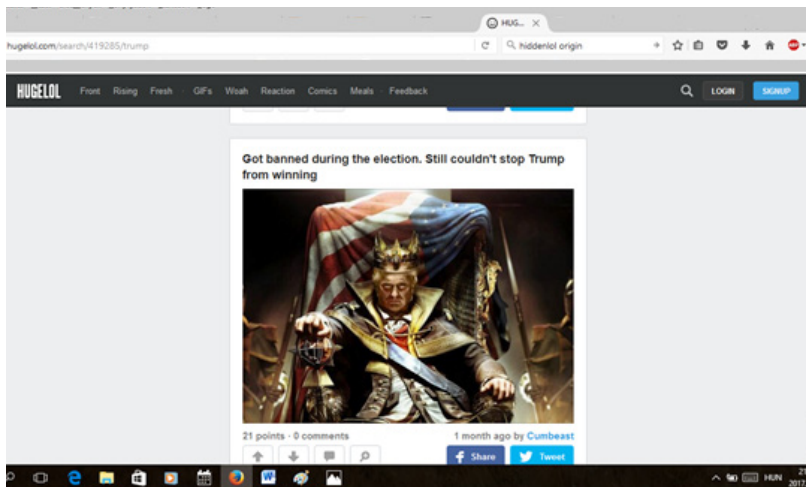

4. ábra. Stop race mixing, alatta egy hamis Donald Trump tweet
A savage a netes szlengen pozitív jelző (Forrás: Hiddenlol, 2017)

5. ábra. Loading my mag to hunt down crooked hillary
(Töltöttem a fegyveremet, hogy levadásszam a korrupt hillaryt) (Forrás: Hugelol 2017)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Demokratikus választások*

6. ábra. Donald Trump ábrázolása a Hugelol-on (Forrás: Hugelol 2017)

Az újmédia rejtett felületei közül a Hugelol és Hiddenlol azonban még mindig csak a csatorna szerepét töltik be. Kérdés az, hogy hol találjuk meg azokat, akik létrehozzák ezeket a tartalmakat, illetve hogy mi motiválja őket. Ez azért fontos, mert az álhírek és mémek terítésével egy új politikai erő kapcsolódott be a választási harcba az újmédia platformjain keresztül.

Szilárd bizonyítékok állnak rendelkezésünkre arra vonatkozóan, hogy a Donald Trumpot támogatók közül sokan az internet rejtett fórumain csiszolódtak össze (Bokhari és Yiannopoulos 2016). Ezek közül a 4chan a legnagyobb a maga körülből 22 millió felhasználójával (Dewey 2014a).

A 4chan vizsgálata azért rendkívül nehézkes, mert az oldal úgy van megtervezve, hogy sem a felhasználók, sem a tartalmak nem beazonosíthatóak egy idő után. A fórum teljesen anonim. Míg a legtöbb fórum megköveteli legalább egy kitalált felhasználónév létrehozását, a 4chan (és a többi hasonló fórum) felhasználói mind „anonymous” néven posztolnak, s csupán annak az országnak a zászlója jelenik meg a nevük mellett, ahonnan az IP címük származik. A teljes anonimitás érdekében viszont ezt meglehetősen könnyű kijátszani. Az oldalon bármiről lehet új beszélgetést nyitni. Itt a hobbikertészettől a japán sorozatokig mindennek található rajongói fóruma. Ami azonban számunkra releváns, az a „/b/” fórum, ahol teljesen esetleges témák futnak, (alcíme: „random”, azaz tetszőleges, véletlenszerű), illetve a „/pol/” amelyen a felhasználók politikai közéleti kérdéseket vitatnak meg (alcíme: „politically incorrect”, azaz politikailag nem korrekt). A csoport felhasználói posztjaik alapján rendkívül heterogénnek tűnnek, és nyilvánvalóan nem egy politikai irányzat követői. Közös jellemzőjük, hogy fejlettebb országok lakói, és az átlagosnál fejlettebb informatikai ismeretekkel rendelkeznek (4chan 2017).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Demokratikus választások*

A 4chan semmilyen moderálást nem folytat. Ha bizonyos esetekben (jellemzően a médiafigyelem hatására) lezárnak is egy-egy csoportot, ezek rendszerint később újranyílnak. A posztok bizonyos idő elteltével automatikusan törlődnek, tehát bármi is történt az elnökválasztással kapcsolatban, az ma már nem visszakereshető. Elemzésem szempontjából ez azzal jár, hogy az oldallal kapcsolatos állításaim bizonyításhoz csak korábbi, egyértelműen hozzájuk köthető akcióik tanulságaira hagyatkozhatok, illetve az automatikus törlődés előtt esetleg lementett képekre és posztokra.

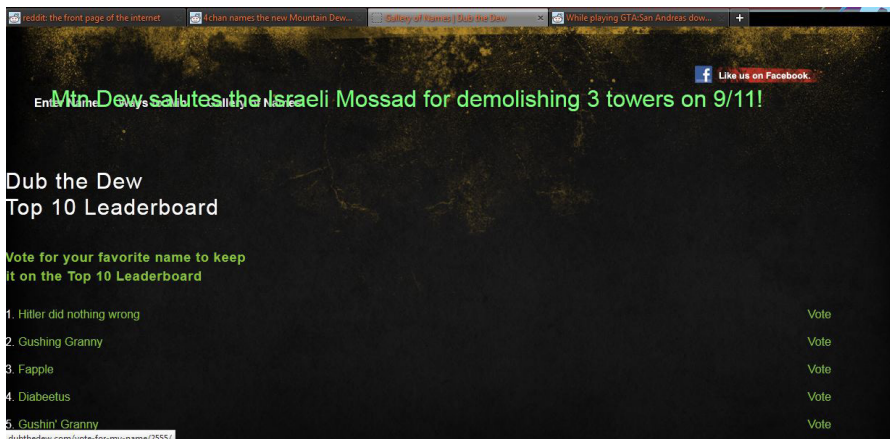
A 4chan korábbi akciói azt mutatják, hogy a közbeszéd befolyásolása a mémek és álhírek terjesztésével egyáltalán nem újszerű dolog a csoport számára, ahogyan a politikai kérdésekhez és az összeesküvés-elméletekhez való vonzódásuk sem. Azok a módszerek, amelyekkel a szélesebb nyilvánosság Donald Trump megválasztása kapcsán szembesült, valójában évek alatt váltak ilyen kifinomulttá és hatékonytá.

A mémeket már korábban is használták álhírek terjesztésére, például az Ebola-chan eset alkalmával. 2014 kora őszén egy anonim felhasználó egy rajtot közzétett az alábbi képaláírással: „The viral goddess of love and Afrocide ... Our shrines and incantations give her strength” (A szeretet és az afrocidium virális istennője... Oltáraink és varázsigéink adnak neki erőt.) 2014 szeptemberében a 4chan-es felhasználók egy része álhíreket kezdett el terjesztetni a Nairaland nigériai közösségi portálon, azt állítva, hogy Ebola-chan egy, a nyugati orvosok által imádott istennő, akiknek valódi célja az, hogy minél több embert fertőzzen meg Ebola vírussal (Nairaland 2014). Az oldal felhasználóinak többsége nem hitte el az álhírt. A 4chan csoport csalódottságának adott hangot. „The whole thing needs more effort” („Az egész dolog nagyobb erőfeszítést igényel”) – írta egyikük (Dewey 2014b, Kaufman 2014).

A 4chan szervezetségét bizonyítja, hogy koordinált túlterheléses támadásokat hajtott végre az Amerikai Mozgókép Szövetség (MPAA) és az Amerikai Hanglemezkiadók Szövetsége (RIAA) ellen is, amikor azok perrel fenyegettek olyan szürkén vagy illegálisan működő felületeket, mint a Pirate Bay. A támadásokat összehangoltan hajtották végre és bizonyíthatóan a 4chan fórumain koordinálták (Chen 2010, Whitney 2010). Az anonimitás és a posztok automatikus törlődése miatt a fórum optimális terepet nyújtott a támadás koordinálásához. Az akció sikeres volt, mind az MPAA, mind a RIAA oldalát sikerült megbénítani.

A 4chan-es csoportok az összeesküvés-elméletek felé is nyitottak voltak már 2016 előtt is. Ezt bizonyítja a Mountain Dew kampánya elleni akció 2012-ben. A cég célja az volt, hogy új üdítőjük nevét netes szavazáson válasszák ki. A 4chan felhasználók egy csoportja rátalált a kampányra és arra tömegesen regisztráltak, hogy minél polgárpukkasztóbb neveket szavazzanak meg győztesnek. A szavazást leállították, miután olyan nevek kerültek első helyre, mint a „Hitler did nothing wrong” (Hitler semmi rosszat nem tett) (Rosenfeld 2012). Mindezek után az oldalt feltörték, és olyan feliratot helyeztek el rajta, amely a 9/11-es terrortámadást a Moszadhoz köti.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Demokratikus választások

7. ábra. A Mountain Dew feltört oldala. Az üzenet: „Mtn Dew salutes the Israeli Mossad for demolishing 3 towers on 9/11!” (A Mountain Dew üdvözlöi az izraeli Moszadot három torony lerombolásáért 9/11 alkalmával!) (Forrás: A szerző gyűjtése)

Az informatikai rendszerek apróbb technikai gyengeségeit is remekül látják meg és használják fel saját céljaikra. 2008-ban a 4chan fórumain egy egyszerű utasítás sor jelent meg: „First, Google 𐀀. Second, enjoy.” („Első lépés: Keresz rá a 𐀀-re. Második lépés: jó szórakozást!”) Ennek eredményeként a Google címlapján a nap legnépszerűbb keresései között megjelent a horogkereszt. Emiatt a Google megváltoztatta a honlapját, s az adott napon a legnépszerűbb keresései már nem láthatóak közvetlenül. Az akciónak komoly hatása nem volt, de a 4chan-nek híre ment a sajtóban (Sarno 2008a).

A 4chan-es közösség már korábban is érdeklődött az amerikai politikai élet iránt. 2009-ben feltörték Sarah Palin e-mail fiókját, remélve, hogy valami kompromittáló dolgot tudnak majd róla nyilvánosságra hozni. A terv nem sikerült, Palin e-mailjei között nem találtak semmi terhelőt. A fórumon erre a következőképpen reagáltak:

“Seriously, /b/. We could have changed history and failed, epically.” („Komolyan, /b/. Megváltoztathattuk volna a történelmet, és elbuktunk, epikusan.”)

“I agree. This is epic fail. How cant here not be something good in those messages?” („Egyetértek. Ez epikus égés. Hogy lehet, hogy semmi jó nem volt azokban az üzenetekben?”) (Sarno 2008b)

Az Ebola-chan kapcsán már láthattuk, hogy a mémes forma sem volt újdonság a 4chan felhasználói körében. Jól dokumentált, hogy számos politikai tartalommal nem bíró mém ezekről a fórumokról indult útjára (Dewey 2014a). Ezek közé tartoznak

– a LOLCats (macskás képek tört angol nyelvű feliratokkal; ezek a 4chan rituális Caturday napjából indultak el) és

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Demokratikus választások*

– a Ragecomics (dühöngő képregények; ezek eredete a 4chan /b/ szekciójához köthető) tartalmak.

Ráadásul ezek a mémek az elmúlt években annyira elterjedtek, hogy aki rendszeresen használja az internetet, már találkozott velük – bár a megnevezésüket és forrásukat nem feltétlenül ismeri.

A fenti példákból jól látható, hogy a csoport akcióinak módszerei átfedést mutatnak a bizonyíthatóan Trumpot támogató álhírkampányokkal:

- mémek és álhírek használata (Ebola-chan);
- a rendszerek hibáinak, gyengeségeinek kihasználása (Google és Mountain Dew akció);
- politikai ambíció (SarahPalin, MPAA, RIAA).

Strukturális elemként megjelennek a szélsőjobbra utaló tartalmak és az összeküvés-elméletek. Vizuálisan azért a mémes formák a jellemzőek, mert ezek sarkallják leginkább megosztásra a megcélzott felhasználókat. Egy jól sikerült tartalom így könnyen eljuthat egy rejtettebb fórumtól a látható közösségi felületekig, ahol a visszhang-kamra jelenség miatt az üzenet megtalálja saját közönségét, akik tovább terjesztve az üzenetet, annak egyre nagyobb nyilvánosságot adnak.

Azt, hogy a fenti módszereket tudatosan és összehangoltan vetették be, jól mutatja az alábbi kép, amely egy 2016. decemberi 4chan posztról készült.

8. ábra. Troll akció szervezése a 4chan-en (Forrás: A szerző saját gyűjtése)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Demokratikus választások*

A képen a névtelen felhasználó bejelenti, hogy megpróbálják elhitetni egy új gender létezését. A felhasználó a célfelületeket is megadja: ezek a tumblr és a Facebook. Számunkra a legutolsó sor a legfontosabb. A posztoló az akció megvalósításához propagandaanyagokat és profilokat kér. A kép valódiságát több portál és később a 4chan-es közösség is megerősítette (LaCapria 2017).

Az utolsó megválaszolendő kérdés az, hogy ez a netes közösség miért Donald Trump mögé állt be? Mi volt az Trumpban, ami kivívta egyes rejtett internetes közösségek szimpátiáját? Véleményem szerint erre a válasz magának Trumpnak a médiában való megjelenése. A kampány alatt Trumpot főként kommunikációs stílusa miatt nem tekintették komoly esélyesnek. Stílusát tekintve kommunikációja feltűnően hasonlít az internetes trollokéhoz, akik sokszor csak azért provokálnak, hogy a másik felet bosszantsák. A szélsőséges politikai nézeteket vallóknak és az összeesküvés-elmélet hívóinak a republikánus elnökjelölt bőven adott muníciót. Hivatkozott hamisított statisztikákra a fekete közösségek és a gyilkosságok viszonylatában, a mexikói bevándorlókat drogdílereknek és nemi erőszaktevőknek nevezte, illetve összeesküvést sejtett a globális felmelegedés kapcsán (Mahaskey 2016).

A fentebb tárgyalt netes közösségek szimpátiáját a jelek szerint mégsem szélsőséges kijelentéseivel nyerte meg, hanem azzal, hogy megosztott egy róla készült „Pepe the Frog” mémet. Pepe egy önelégült arcú antropomorf béka, aki a felhasználók jelképévé vált (Steinblatt 2015). A jelöltek közül így ő volt az első, aki megszólította ezeket a közösségeket. Ettől kezdve a 4chan fórumokon javarészt egyöntetű rajongás övezte beszédmódja és a liberálisok hergelése miatt, illetve azért, mert felületet és médiavisszhangot biztosított a közösségnek az internetes médiákon túl is (Suber – Jenkins 2016). A felhasználók azonosíthatatlansága miatt (azt sem tudjuk biztosan, hogy közülük hány amerikai állampolgár) nem tudjuk eldönteni, hogy ezeket a tartalmakat valós (szélső)jobboldali meggyőződés, vagy a politikailag korrekt beszédmóddal szemben a szólásszabadság valamiféle különös értelmezése szülte valójában.

Összegzés

Írásomban azt kívántam bemutatni, hogy a 2016. évi amerikai választások során olyan szereplők jelentek meg, akikkel eddig senki sem számolt. Ezek a csoportok olyan eszközöket alkalmaztak, amelyekkel a közösségi médiát sikeresen manipulálni tudták. Bemutattam a látható és (a Trumpot támogató) rejtett közösségi médiafelületeket, valamint azt, hogy az információ áramlása hogyan történik a rejtett netes közösségektől a közösségi média platformjaiig. Azt is láthatjuk, hogy a választás során alkalmazott technikák a csoportoknál egyáltalán nem új keletűek: korábban ezeket a módszereket kisebb kampányokra és polgárpukkasztásra használták, de 2016 folyamán betörték a választási politikai térbe is. Újdonság, hogy Donald J.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Demokratikus választások

Trump (valószínűleg önkéntelenül is) ugyanazt a stílust képviseli, mint a rejtett internetes közösségek és azok anonim támogatói. Ez a kör (fentebb ismertett politikai megnyilvánulásai alapján) lefedi a demokrata párttal szembeni politikai paletta nagy részét, a szélsőjobbtól az alt-righton és az újhullámos neonácikon át a trollokig. Közös bennük, hogy névtelenek és megfoghatatlanok. Ebből következik, hogy ez a jelenség nem tekinthető a vita hagyományos értelemben vett keretbe foglalásának. A dehonesztáló jelzők, mémek és álhírek sulykolásával valóban formálódik a jelöltekről kialakított kép. Mindez azonban elsősorban az újmédia által kialakított visszhang-kamrákban zajlik, így a vita, az érdemi diskurzus elfojtása irányába hat. Nincsenek érvek és ellenvélemények, a tények pedig irrelevánssá váltak. A vita keretbe foglalásánál egy adott jelenséget próbálunk nyelvileg úgy megfogni, hogy az számunkra előnyös legyen (Lakoff 2004).

A vizsgált esetben viszont sokkal jellemzőbb, hogy a másik oldalt kizárjuk, környezetünket pedig saját valóságértelmezésünkkel árasztjuk el. Így nemcsak a vitát, hanem annak lehetőségét is ellehetetlenítjük. Ebbe az irányba hat a náci-szélsőjobb-oldali tartalmak bevetése is, hiszen ez a nyugati világ egyik legszigorúbban védett tabuja a II. világháború befejezése óta.

Azt, hogy a politikai kultúra szempontjából is új időszakot élünk, jól mutatja Kelyanne Conway elnöki tanácsadó egyik elszólása a „Meet the Press” című műsorban. Az interjút készítő riporter számon kérte Conway-en azt a kijelentését, miszerint a Donald Trump beiktatásán megjelent tömeg nagyobb volt, mint az Obama második beiktatását üdvözlő tömeg 2009-ben, noha képek támasztják alá, hogy ez nem igaz. Conway erre a következőképpen reagált: *“You’re saying it’s a false hood. Sean Spicer, our press secretary, gave alternative facts to that.”* („Azt mondd, ez az állítás hamis. Sean Spicer, a szóvivőnk, alternatív tényeket mutatott be ezzel kapcsolatban.”) (Sinderbrand 2017)

Így léptünk át hivatalosan is az „alternatív tények” és az „igazságon túli politika” világába 2017 januárjában.

Irodalom

Advertisement (2017) In: 4chan <http://www.4chan.org/advertise> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 22:52)

Bokhari, Allumand, Yiannopoulos, Milo (2016): An Establishment Conservative’s Guide To The Alt-Right. In: Breitbart News Network <http://www.breitbart.com/tech/2016/03/29/an-establishment-conservative-guide-to-the-alt-right/> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 22:52)

Chen, Adrian (2010): 4chan Attack Brings Down MPAA Website. In: Gawker <http://gawker.com/5641634/4chan-attack-brings-down-mpaa-website> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 22:52)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Demokratikus választások*

- Constine, Josh (2016): How Facebook Newsfeed Works. In: Tech Crunch
<https://techcrunch.com/2016/09/06/ultimate-guide-to-the-news-feed/>
(Utolsó letöltés: 2017.01.15. 22:12)
- Dewey, Caitlin (2014): Absolutely Everything You Need To Know To Understand 4chan, the Internet’s Own Bogeyman. In: The Washington Post
<https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2014/09/25/absolutely-everything-you-need-to-know-to-understand-4chan-the-internets-own-bogeyman/> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- Dewey, Caitlin (2014): 4Chan’s latest terrible ‘prank’: Convincing West Africans That Ebola Doctors Actually Worship The Disease. In: The Washington Post
https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2014/09/22/4chans-latest-terrible-prank-convincing-west-africans-that-ebola-doctors-actually-worship-the-disease/?utm_term=.dcb63fb8d37c
(Utolsó letöltés: 2017.01.15. 23:12)
- Encyclopedia Dramatica (2015): Hugelol. In: Encyclopedia Dramatica
<https://encycopediadramatica.se/HUGELOL>(Utolsó letöltés: 2017.03.03. 16:12)
- Kaufman, Sarah (2014): 4chan Users Are Trying To Spread Ebola Lies. In West Africa. In: Vocativ <http://www.vocativ.com/world/nigeria-world/ebola-4chan-anime/>
(Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- Keegan, Jon (2016): Blue Feed, Red Feed. In: The Wall Street Journal
<http://graphics.wsj.com/blue-feed-red-feed/>(Utolsó letöltés: 2017.01.15. 23:12)
- Kramer, Adam D.I. et al. (2014): “Experimental Evidence of Massive-Scale Emotional Contagion Through Social Networks” Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America. PNAS, July 22, 2014, vol. 111, No. 29
<http://www.pnas.org/content/111/24/8788.full.pdf> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:33)
- LaCapria, Kim (2017): Cloverfailed. In: Snopes.com
<http://www.snopes.com/are-people-identifying-as-clovergender/> (Utolsó letöltés: 2017.03.05. 14:44)
- LaCapria, Kim (2016): Seth Rich Homicide. In: Snopes.com
<http://www.snopes.com/seth-conrad-rich/> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:44)
- Lakoff, George (2004): Don’t think of an elephant! – Know Your values and frame the debate. The essential guide for Progressives. Chelsea Green Publishing, White River Junction, Vermont
- Lichterman, Joseph (2015): New Pew Data: More Americans Are Getting News On Facebook and Twitter. In: NiemanLab
<http://www.niemanlab.org/2015/07/new-pew-data-more-americans-are-getting-news-on-facebook-and-twitter/> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Demokratikus választások*

- Mahaskey, M. Scott (2016): How White Nationalists Learned To Love Donald Trump. In: Politico Magazine. <http://www.politico.com/magazine/story/2016/10/donald-trump-2016-white-nationalists-alt-right-214388> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:17)
- Nairaland Forum (2014): White Demon Worshipers Trying To Spread Ebola Using Witchcraft – Religion. In: Nairaland <http://www.nairaland.com/1906849/white-demon-worshippers-trying-spread> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:44)
- Ohlheiser, Abby (2016a): 'We actually elected a meme as president': How 4chan Celebrated Trump's Victory. In: The Washington Post https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2016/11/09/we-actually-elected-a-meme-as-president-how-4chan-celebrated-trumps-victory/?utm_term=.91352d7ace74 (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- Ohlheiser, Abby (2016b): Mark Zuckerberg Denies That Fake News On Facebook Influenced The Elections. In: The Washington Post https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2016/11/11/mark-zuckerberg-denies-that-fake-news-on-facebook-influenced-the-elections/?utm_term=.f8c9a3aee8e8 (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- Quattrociocchi, Walter, Scala, Antonio and Sunstein R. Cass (2016): Echo Chambers on Facebook. In: Social Science Research Network https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2795110 (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- Ren, Fiona (2012): How Ray Chan Started 9GAG, and a Career in Fun. In: Meld Magazine. <http://www.meldmagazine.com.au/2012/07/9-gag-ray-chan/> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:33)
- Rosenfeld, Everett (2012): Mountain Dew's 'Dub the Dew' Online Poll Goes Horribly Wrong. In: Time. <http://newsfeed.time.com/2012/08/14/mountain-dews-dub-the-dew-online-poll-goes-horribly-wrong/> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 23:33)
- Rules of Hiddenlol (2017): Rules of Hiddenlol. In: hiddenlol.com <http://hiddenlol.com/rules> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 22:28)
- Rules of Hugelol (2017): Rules of Hugelol. In: hugelol.com <http://hugelol.com/rules> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 22:28)
- Rushe, Dominic (2014): Facebook Sorry – Almost – For Secret Psychological Experiment On Users. In: The Guardian <https://www.theguardian.com/technology/2014/oct/02/facebook-sorry-secret-psychological-experiment-users> (Utolsó letöltés: 2017.01.15 21:12)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Demokratikus választások*

- Sarno, David (2008a): Rise and Fall of the Googled Swastika. In: Los Angeles Times
<http://articles.latimes.com/2008/jul/12/entertainment/et-swastika12> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- Sarno, David (2008b): 4chan's Half-Hack of Palin's Email Goes Awry. In: Los Angeles Times.
<https://web.archive.org/web/20090207083522/http://latimesblogs.latimes.com/webscout/2008/09/4chans-half-hac.html> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- Schechner, Sam (2016): Uber's 'Not a Taxi Company' Defense On Trial In EU. In: The Wall Street Journal
<http://www.wsj.com/articles/ubers-not-a-taxi-company-defense-on-trial-in-eu-1480427094> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- Silverman, Craig and Singer-Vine, Jeremy (2016): Most Americans Who See Fake News Believe It, New Survey Says. In: BuzzFeed
https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/fake-news-survey?bftwnews&utm_term=.upp3MYVVx#.tcEVBveej (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- Sinderbrand, Rebecca (2017): How Kellyanne Conway ushered in the era of 'alternative facts'. In: The Washington Post
https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2017/01/22/how-kellyanne-conway-ushered-in-the-era-of-alternative-facts/?utm_term=.d1bb941a1793 (Utolsó letöltés: 2017.02.14. 20:12)
- SimilarWeb (2017a): 9GAG. In: SimilarWeb
<https://www.similarweb.com/website/9gag.com#overview>
(Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- SimilarWeb (2017b): 9GAG – Top Websites, Category: Arts and Entertainment. In: SimilarWeb
<https://www.similarweb.com/top-websites/category/arts-and-entertainment/humor> (Utolsó letöltés: 2017.03.03. 15:07)
- SimilarWeb (2017c): Facebook. In: SimilarWeb
<https://www.similarweb.com/website/facebook.com#overview>
(Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:17)
- SimilarWeb (2017d): HugeLOL. In: SimilarWeb
<https://www.similarweb.com/website/hugelol.com#overview>
(Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- SimilarWeb (2017e): HiddenLOL. In: SimilarWeb
<https://www.similarweb.com/website/hiddenlol.com#overview>
(Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- SimilarWeb (2017f): Reuters. In: SimilarWeb
<https://www.similarweb.com/website/reuters.com#overview>
(Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Demokratikus választások*

- SimilarWeb (2017g): The New York Times. In: SimilarWeb
<https://www.similarweb.com/website/newyorktimes.com>
(Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- Steinblatt, Jacob (2015): Donald Trump Embraces His 4chan Fans. In: Vocativ
<http://www.vocativ.com/239143/donald-trump-embraces-his-4chan-fans/>
(Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- Suber-Jenkins, Aric (2016): How 4chan, A Small Anime Forum Became Donald Trump's Most Rabid Fanbase. In: Mic.com
<https://mic.com/articles/157545/how-4chan-a-small-anime-forum-became-donald-trump-s-most-rabid-fanbase#.XtaQtiffb> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- Terms of Services, 9GAG. (2017) In: 9GAG.com
<http://9gag.com/tos> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- The Post-Truth World: Yes, I'd Lie To You (2016) In: The Economist
<http://www.economist.com/news/briefing/21706498-dishonesty-politics-nothing-new-manner-which-some-politicians-now-lie-and>
(Utolsó letöltés: 2017.02.14. 21:12)
- Titcomb, James (2016): Facebook Denies It Censors Right-Wing News After Political Bias Claims. In: The Telegraph
<http://www.telegraph.co.uk/technology/2016/05/10/facebook-denies-it-censors-right-wing-news-after-political-bias/> (Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- Walcutt, Leif (2016): Facebook Lays Off Journalists From 'Trending Topics' Replaces With Algorithm. In: Forbes
<http://www.forbes.com/sites/leifwalcutt/2016/08/26/facebook-lays-off-journalists-from-trending-topics-replaces-with-algorithm/#3851bbf3341b>
(Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)
- Whitney, Lance (2010): 4chan Takes Down RIAA, MPAA Sites. In: CNET
<https://www.cnet.com/news/4chan-takes-down-riaa-mpaa-sites/>
(Utolsó letöltés: 2017.01.15. 21:12)